

Onderstaand artikel is verschenen in De weergever ,tweemaandelijks informatie- en advertentieblad van De Weergever, vereniging van verzamelaars van oude geluidsapparatuur en geluidsdragers, 24^e jaargang no 1, januari-februari 2002 p 27-33. Enkele kleine wijzigingen en aanvullingen zijn aangebracht.

De ontwikkeling van prijzen van grammofonplaten

Hoeveel kost een plaat in 1930? Dergelijke vragen krijgen de rondleiders in het Fonografisch Museum regelmatig op zich afgevuurd. Het antwoord lijkt simpel, ongeveer f3, -. Die prijs is terug te vinden in de vele prijscouranten in het museumarchief. Maar helemaal juist is dat antwoord niet. Het is interessant eens te kijken naar de ontwikkeling van prijzen van opgenomen geluid tussen grofweg 1900 en 2000.

Er zijn om te beginnen verschillende soorten platen, dure en goedkope series, 'reclame records' en topproducties. Aanvankelijk liggen de prijzen van de platen redelijk vast. Echter, onder invloed van de economische depressie van de jaren '30, met de als gevolg daarvan stagnerende afzet van luxe producten als grammofonplaten, verandert er nogal wat.¹ De prijzen van de platen tonen een tijdelijke daling en gaan uiteen lopen. Er komen goedkope merken op de markt, zoals het 'vechtmerk' Kristall (f1,- per 25 cm. plaat)² tegen f1,65 tot f3,- voor een His Master's Voice-opname³ en de Hit-of-the-Week-platen (f0,65), met een kartonnen drager, enkelzijdig bespeelbaar maar door een lage groefspoed toch met een totale speelduur van 5 minuten.⁴ Na de oorlog zijn de prijzen weer enige tijd stabiel. De materiaal schaarste verhindert stuntwerk met de prijsstelling, maar vanaf het midden van de jaren '50 neemt de differentiatie van de prijzen toe. Illustratief zijn de 'Favourites Series' van Philips (1956) waarmee, ter popularisering van de langspeelplaat, een prijsverlaging wordt ingezet. In de jaren '70 loopt de prijs van een LP uiteen van f5,- tot f25,- en heden ten dage zien we vergelijkbare verschillen in prijs tussen de CD's van 'Het Kruidvat' en die van de reguliere platenindustrie. Deze grote prijsverschillen bemoeilijken een vergelijking van de prijs voor ingeblikte muziek in de 20ste eeuw. Immers, we kennen niet de verhouding tussen de aanschaf van dure en goedkope geluidsdragers.

Een tweede probleem bij een beschouwing van de prijsontwikkeling is de vertaling van guldens van toen naar het equivalent van nu. Bij de Economisch Historische Bibliotheek, onderdeel van het Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam, kan een overzicht worden verkregen van de ontwikkeling van de koopkracht van de gulden. Dit prijsindexcijfer is gebaseerd op de normale gezinsbehoefte aan producten. Dit zijn voornamelijk levensmiddelen.⁵ Aan de hand hiervan is per

¹ De fonografische industrie gaat in deze jaren ook hevig de concurrentie ervaren van radio. (Martland, Since Records Began p. 136, 142)

² Boudewijns, Leo, 'n Hele kunst, notities over de platenwereld in Nederland (Bussum 1979) p. 18

³ Voice, officieel orgaan van de N. V Dutch Gramophone cy. alleenvertegenwoordiger der His Master's Voice producten voor Nederland en Ned.- Oost-Indië, 1933

⁴ Koerts, Hans, Discography Hit of the Week, Durium (Heinekenzand 1998) p. 106

⁵ Prijsindex groothandelsprijzen/gezinsconsumptie en koopkracht gulden, 1785-1991. Voor de cijfers betreffende de periode 1871-1991 is gebruik gemaakt van de kosten van levensonderhoud/gezinsconsumptie van een reeks van werknemersgezinnen. Bij de interpretatie van de cijfers over een langere periode moet er rekening mee worden gehouden dat de weergegeven prijsindices betrekking hebben op een pakket goederen

jaar een vermenigvuldigingsfactor te bepalen naar prijzen van nu. Keihard en waterdicht is dit allemaal niet, daarvoor zijn er teveel verschuivingen geweest in de verhouding van prijzen onderling. Onroerend goed wordt bijvoorbeeld relatief duurder, technische zaken goedkoper. Daarbij neemt de gemiddelde welstand toe (er wordt meer verdiend) en de inkomensverschillen worden kleiner (het nationaal inkomen wordt gelijkmatiger verdeeld waardoor per huishouden de koopkracht stijgt). Illustratief is hier dat in 1953 85% van de voor inkomstenbelasting aangeslagen personen een jaarinkomen heeft van f5000,- of minder.⁶ Omgerekend naar guldens van 2001 (vermenigvuldigen met 6,24 zie bijlage 2) zou 85% van de belastingbetalende Nederlanders bruto minder dan f31.200,- per jaar verdienen. Ter vergelijking, in 1999 is het gemiddeld persoonlijk bruto inkomen in Nederland f35.800,-. Per huishouden is het verschil nog groter. Door tweeverdieners, in 1953 nagenoeg een onbekend verschijnsel, ligt in 1999 het bruto inkomen per huishouden op f81.000,-.⁷

Tenslotte doet zich nog een probleem voor bij de geluidsdragers zelf. Een plaat uit 1900 duurt 2 minuten, een LP uit 1960 bevat ongeveer 45 minuten aan geluid. Een CD kan tot 74 minuten signaal herbergen. Het gevaar 'appels met peren' te vergelijken ligt op de loer. Dit is echter gemakkelijk op te lossen. Per geluidsdrager kan een *gemiddelde prijs per minuut muziek* worden berekend. Ondanks de geopperde problemen is een vergelijking van prijzen redelijkerwijs mogelijk. De uitkomsten zijn zodanig dat de onvermijdelijke assumpties en veralgemenisering⁸ de realiteit geen geweld blijken aan te doen. Voor dit onderzoekje zijn ongeveer 600 prijzen van grammofoonplaten gebruikt. Tabel I geeft een overzicht van de ontwikkeling in de prijs van één minuut opgenomen signaal. Tot 1951 zijn

en diensten dat een 'gemiddeld gezin' 'gemiddeld' consumeert. Het is logisch dat dit pakket in de tijd zal veranderen; zo consumeren wij heden ten dage iets anders dan in de 19e eeuw. Vgl. Stuijvenberg, J.H. van, en J.E.J. de Vrijer, 'Prices, Population and National Income in the Netherlands 1620-1978' in: The Journal of European Economic History, 1982. Vanaf 1979 is gebruik gemaakt van cijfermateriaal van het CBS.

⁶ Handboek voor de grammofoonplatenverkoop (Nederlandse Siemens Maatschappij N.V. /Deutsche Gramophon Gesellschaft MBH). ('s-Gravenhage, 1958) p. 44

⁷ Zie de site van het CBS: www.cbs.nl.

⁸ Bijvoorbeeld t.a.v. de tijdsduur van diverse dragers. Uitgegaan is van de volgende gemiddelde speelduur (twee kanten, totaal):

Standaard (meestal 78 t.) 25 cm. 5.15 min.

Standaard 30 cm. 8.30 min-

Standaard 27 cm. 7.00 min

Standaard 19 cm. (Odeon) 4.00 min.

LP (33.3 toeren) 30 cm. 40.00 min.

LP 25 cm. 30.00 min.

Single (45 toeren) 6.00 min.

EP (45 t. Extended Play) 12.00 min.

Over de gehele periode bezien is de tijdsduur wat aan de krappe kant genomen. Hierdoor valt de prijs per minuut hoger uit. Over het algemeen is de speelduur van de platen (ook de standaard 78 toeren) geleidelijk aan wat langer geworden. Dit als gevolg van de vrijwel algemene toepassing van elektrisch afspelen (elektronische versterking), waardoor de amplitude verminderd kan worden. (Voorheen moet de energie voor het geluidsvolume louter uit de groef worden gehaald.) Door lager te moduleren kan de groefspoed worden verlaagd, en daarmee wordt de (potentiële) speelduur verlengd. Ook de introductie van variabele groefspoed ('variable grade', 'Fullschriftverfahren') waarbij de groefspoed continu wordt aangepast aan de modulatie heeft de speelduur verlengd, soms zelfs verdubbeld (bijv. Telefunken, ca. 1953 18 min. totaal op 30 cm. standaard 78 toeren). Opgemerkt moet worden dat veelal niet zo zeer persmateriaal, afmeting en toerental prijsbepalend zijn, maar daadwerkelijk de speelduur. Dit houdt verband met het feit dat in de productiekosten van de plaat de grondstoffen en technische aspecten een relatief geringe rol spelen. Veeleer royalty's, gages, distributie en studiohuur bepalen de prijs.

de cijfers gebaseerd op de prijs van diverse merken en afmetingen standaardplaten (78 toeren), na 1951 is het cijfer samengesteld op grond van diverse typen dragers (LP, 45-toerensingle, EP en in enkele jaren Musicassettes, de officiële aanduiding voor voorbespeelde compactcassettes).

Globaal kan worden gesteld dat 1 minuut muziek op geluidsdrager gedurende de hele 20^e eeuw ongeveer 50 cent heeft gekost. De somtijds sterke schommelingen in prijs houden verband met schaarste aan bronnenmateriaal. Voor het aangegeven jaar zijn soms maar enkele cijfers beschikbaar. Betreffen deze cijfers uitzonderlijk dure producties of juist 'reclame-records' dan is dat vanzelfsprekend van invloed op het gemiddelde. Hier moet het onderzoek gaandeweg worden verfijnd door nieuw bronnenmateriaal te verwerken.⁹ Dit zal de pieken en dalen uit de cijfers halen, maar het algemeen beeld zoals boven vermeld zal er niet door veranderen. De bedragen zijn uitgedrukt in guldens van toen. Te zien is een daling in prijs tussen 1908 en 1920, dan (gevolg van de algemene prijsstijgingen na de eerste wereldoorlog) een verhoging tot 1932. De economische depressie leidt tot prijsverlagingen.¹⁰

Na de Tweede Wereldoorlog liggen de prijzen hoog, een gevolg van de materiaal schaarste en geldontwaarding. Geleidelijk aan zakken de prijzen. De verhoging van de prijs per minuut vanaf 1984 is een gevolg van het feit dat het cijfermateriaal vanaf dat jaar louter is gebaseerd op de prijs van CD'S.¹¹ Deze zijn aanvankelijk kostbaar. Worden de andere geluidsdragers die dan verkrijgbaar zijn (LP, single en musicassette) in de vergelijking betrokken, dan zal het gemiddelde zonder twijfel dalen. Dit zou het beeld realistischer maken, per slot van rekening is het marktaandeel van de CD aanvankelijk gering.

De geldontwaarding is in tabel 1 niet verdisconteerd. Dit is wel gebeurd in tabel 2. Door de op grond van de inflatie (koopkrachtvermindering per gulden, bijlage I) berekende vermenigvuldigingsfactor (bijlage 2) te combineren met de cijfers uit tabel 1 is het overzicht verkregen. Nu blijkt dat 1 minuut opgenomen geluid gedurende de 20^e eeuw geleidelijk aan steeds goedkoper is geworden; en niet alleen dat. Want in deze periode is het product zelf aanmerkelijk verbeterd. Niet alleen wat betreft de geluidskwaliteit maar ook het bedieningsgemak (verlengde speelduur) en de duurzaamheid.¹² Bovendien neemt de ruimte die de dragers per geregistreerde minuut geluid innemen belangrijk af. Daarbij verbetert de distributie (vergroting van het aantal verkooppunten) en wordt een steeds breder repertoire aangeboden. Wie in 1930 Beethovens 'Kreutzer Sonata' wil horen dient een album van 4 platen aan te schaffen. Dit kost f20,- van toen, te vergelijken met f280,- van nu. Daarvoor krijgt

⁹ De cijfers zijn, voor de vroegere perioden, voornamelijk gebaseerd op platencatalogi uit de collectie van het Fonografisch Museum. Deze catalogi zijn schaars, ze zijn destijds immers 'en masse' weggegooid. Bovendien zijn niet altijd prijzen vermeld. Voor de periode 1984-1995 is gebruik gemaakt van CD prijzen in Nederland, het perspectief vanuit de Nederlandse muziekindustrie, een uitgave van de NVPI. Vgl. FonoGraafwerk (Amsterdam, 1980) bijlage IX.

¹⁰ Zie o.a. Voice, officieel orgaan van de N.V. Dutch Gramophone cy. alleenvertegenwoordiger der His Master's Voice producten voor Nederland en Ned.- Oost-Indië, 1933. Deze prijsdalingen van fonografische producten zijn aanzienlijk, soms tot wel 30%.

¹¹ De ontwikkeling van CD prijzen in Nederland

¹² Ook de authenticiteit van het instrumentarium wordt tot en met 1925 aangetast. Men is niet geheel vrij in de keuze van de instrumenten daar het tot dan toe gebezigde akoestische opname procedé een groot volume van de instrumenten vraagt. Contrabassen worden bijvoorbeeld om die reden tijdens opnamesessies veelal vervangen door tuba's. (Zie: Read, Oliver and Walter L. Welch, From Tin Foil to Stereo, evolution of the phonograph (Indianapolis 1976) p 459-464

men dan niet het complete werk, enige delen (herhalingen) zijn weggelaten.¹³ Wanneer de luisteraar de platen intensief draait (bijvoorbeeld 1x per week) zullen zij na een jaar zichtbaar en hoorbaar zijn versleten. Bovendien moet tijdens het beluisteren van het stuk 8 keer worden opstaan om de plaat om te draaien of te verwisselen en moet regelmatig een nieuwe naald in de grammofoon worden gezet. In 1955 is de Kreutzer verkrijgbaar op een 25 cm. LP.¹⁴ De prijs is f16,50, in guldens van nu f97,50. Bij goede behandeling trotseert deze LP, dankzij de inmiddels belangrijk verlaagde naalddruk, vele speeluren. De kwaliteit is daarbij goed tot uitstekend en de bezitter behoeft slechts 1 maal op te staan om de plaat om te draaien. Tenslotte, de Kreutzer past nu ruim op een CD en kost, afhankelijk van uitvoering, f25,- tot f35,-. Deze CD kan een oneindig aantal malen worden afgespeeld, zonder kwaliteitsverlies.

Geconcludeerd kan worden dat ingeblikt geluid gedurende de 20e eeuw voortdurend goedkoper is geworden. Absoluut blijft de prijs gelijk, maar wordt de geldontwaarding in de vergelijking betrokken dan blijken de prijzen aanmerkelijk te zijn verlaagd. Daarbij is het product aanzienlijk verbeterd. Niet alleen wordt jaar na jaar de geluidskwaliteit verbeterd, tevens worden bedieningsgemak (speelduur) en de duurzaamheid vergroot terwijl de ruimte die het materiaal in beslag neemt afneemt.

©Tim de Wolf, augustus 2001, september 2012

¹³ KreutzerSonata, Columbia LX72 tlm LX 75), Bronislaw Ruberman (viool), Ignaz Friedman (piano). Leo Boudewijns wijst in zijn 'n Hele kunst, notities over de platenwereld in Nederland op pagina 17 op de artistiek discutabele 'Kurz Oper' en 'Kurz Operetten' die mede omwille van de beperkte speelduur ontstaan.

¹⁴ Kreutzer Sonata, Philips A 01609 R, Zino Francescatti (viool), Robert Casadesus (piano).

Tabellen en bijlagen:

Tabel 1: Gemiddelde prijs van 1 minuut opgenomen signaal, 1908-1995

1908	fl 0,64	1932	fl 0,38	1957	fl 0,64	1977	fl 0,48
1909	fl 0,48	1933	fl 0,43	1960	fl 0,52	1984	fl 0,77
1910	fl 0,48	1934	fl 0,36	1962	fl 0,46	1985	fl 0,71
1911	fl 0,39	1935	fl 0,31	1964	fl 0,52	1986	fl 0,71
1912	fl 0,42	1940	fl 0,38	1965	fl 0,52	1987	fl 0,58
1913	fl 0,24	1949	fl 0,68	1966	fl 0,51	1988	fl 0,45
1920	fl 0,43	1950	fl 0,66	1970	fl 0,37	1989	fl 0,47
1923	fl 0,44	1951	fl 0,69	1971	fl 0,52	1990	fl 0,45
1925	fl 0,53	1952	fl 0,77	1972	fl 0,60	1991	fl 0,46
1926	fl 0,41	1953	fl 0,72	1973	fl 0,40	1992	fl 0,49
1928	fl 0,41	1954	fl 0,57	1974	fl 0,43	1993	fl 0,47
1930	fl 0,41	1955	fl 0,71	1975	fl 0,44	1994	fl 0,46
1931	fl 0,49	1956	fl 0,60	1976	fl 0,51	1995	fl 0,46

bron: diverse platencatalogi, advertenties en recensifls

Tabel 2: Gemiddelde prijs van 1 minuut opgenomen signaal, 1908-1995, uitgedrukt in guldens van 2001.

1908	fl 13,10	1932	fl 6,07	1957	fl 3,52	1977	fl 0,93
1909	fl 9,91	1933	fl 6,91	1960	fl 2,64	1984	fl 1,08
1910	fl 9,61	1934	fl 5,72	1962	fl 2,31	1985	fl 0,99
1911	fl 7,84	1935	fl 5,36	1964	fl 2,35	1986	fl 0,98
1912	fl 8,25	1940	fl 5,33	1965	fl 2,18	1987	fl 0,80
1913	fl 4,62	1949	fl 5,26	1966	fl 2,07	1988	fl 0,63
1920	fl 4,19	1950	fl 4,66	1970	fl 1,27	1989	fl 0,64
1923	fl 5,84	1951	fl 4,32	1971	fl 1,11	1990	fl 0,60
1925	fl 6,95	1952	fl 4,82	1972	fl 1,53	1991	fl 0,58
1926	fl 5,43	1953	fl 4,50	1973	fl 1,08	1992	fl 0,61
1928	fl 5,43	1954	fl 3,47	1974	fl 1,07	1993	fl 0,57
1930	fl 5,75	1955	fl 4,20	1975	fl 0,98	1994	fl 0,55
1931	fl 7,29	1956	fl 3,47	1976	fl 1,05	1995	fl 0,53

Biilage 1: Prijsindex groothandelspriizen/gezinsconsumptie 1900-2001

1900	95	1920	219	1940	153	1960	420	1980	1264
1901	100	1921	191	1941	172	1961	420	1981	1349
1902	97	1922	172	1942	181	1962	429	1982	1429
1903	97	1923	162	1943	181	1963	448	1983	1469
1904	100	1924	162	1944	191	1964	477	1964	1517
1905	100	1925	162	1945	219	1965	505	1985	1550
1906	100	1926	162	1946	238	1966	525	1986	1552
1907	101	1927	162	1947	258	1967	544	1987	1541
1908	105	1928	162	1948	258	1968	572	1988	1552
1909	103	1929	162	1949	277	1969	610	1989	1569
1910	106	1930	153	1950	305	1910	629	1990	1608
1911	107	1931	143	1951	343	1971	677	1991	1671
1912	108	1932	134	1952	343	1972	725	1992	1713
1913	109	1933	134	1953	343	1973	792	1993	1756
1914	109	1934	134	1954	353	1974	858	1994	1799
1915	125	1935	124	1955	362	1975	945	1995	1644
1916	140	1936	124	1956	372	1976	1028	1996	1890
1911	149	1937	124	1957	391	1977	1095	1997	1938
1918	177	1938	134	1958	401	1978	1139	1998	1986
1919	193	1939	124	1959	401	1979	1187	1999	2036
								2000	2087
								2001	2139

bron: Overzicht Economisch Historische Bibliotheek. 1995-2001 eigen berekening, uitgaande van 2,5% inflatie.

Bijlage 2: Vermenigvuldigingsfactor, guldens in genoemd jaar uitgedrukt in guldens van 2001, berekend op grond van het prijsindexcijfer

1900	22,52	1920	9,77	1940	13,98	1960	5,09	1980	1,69
1901	21,39	1921	11,20	1941	12,44	1961	5,09	1981	1,59
1902	22,05	1922	12,44	1942	11,82	1962	4,99	1982	1,50
1903	22,05	1923	13,20	1943	11,82	1963	4,77	1983	1,46
1904	21,39	1924	13,20	1944	11,20	1964	4,48	1964	1,41
1905	21,39	1925	13,20	1945	9,77	1965	4,24	1985	1,38
1906	21,39	1926	13,20	1946	8,99	1966	4,07	1986	1,38
1907	21,18	1927	13,20	1947	8,29	1967	3,93	1987	1,39
1908	20,37	1928	13,20	1948	8,29	1968	3,74	1988	1,38
1909	20,77	1929	13,20	1949	7,72	1969	3,51	1989	1,36
1910	20,18	1930	13,98	1950	7,01	1970	3,40	1990	1,33
1911	19,99	1931	14,96	1951	6,24	1911	3,16	1991	1,28
1912	19,81	1932	15,96	1952	6,24	1972	2,95	1992	1,25
1913	19,62	1933	15,96	1953	6,24	1973	2,70	1993	1,22
1914	19,62	1934	15,96	1954	6,06	1974	2,49	1994	1,19
1915	17,11	1935	17,25	1955	5,91	1975	2,26	1995	1,16
1916	15,28	1936	17,25	1956	5,75	1976	2,08	1996	1,13
1917	14,36	1937	17,25	1957	5,47	1977	1,95	1997	1,10
1918	12,08	1938	15,96	1958	5,33	1978	1,88	1998	1,08
1919	11,08	1939	17,25	1959	5,33	1979	1,80	1999	1,05
								2000	1,02
								2001	1,00

berekend op grond van bijlage 1